

УДК 373.3.011.2:502/504

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.1.7>

Тетяна ПАВЛОВА

науковий співробітник відділу початкової освіти імені О. Я. Савченко, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, вул. Січових Стрільців, 52Д, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0003-2388-6636

Бібліографічний опис статті: Павлова, Т. (2024). Формування екологічної компетентності молодших школярів: діяльнісний підхід. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 42–51, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.1.7>

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД

У статті обґрунтовано актуальність проблеми розвитку екологічної компетентності молодших школярів у контексті соціальних і освітніх викликів в Україні і світі з опорою на нормативні документи міжнародного й вітчизняного рівнів, узагальнення даних компаративних досліджень.

Визначено концептуальні підходи до змісту вихідної дослідницької категорії «екологічна освіта» у варіативних поглядах на її складники, технологічні характеристики як компетентнісного результату шкільної екологічної освіти у діяльнісному вимірі; конкретизовано зміст і педагогічну сутність формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках і в позаурочній діяльності, що полягає у цілеспрямованому формуванні системи екологічних норм поведінки, розвитку навичок раціонального природокористування; формуванні емоційно-ціннісного ставлення до природи як універсальної, унікальної цінності, що має право на існування незалежно від користі для людини.

Розроблено діагностичну програму дослідження стану екологічної освіти в початкових класах, на основі запитів вчителів щодо ефективності змін в змістовому і процесуальному забезпеченні. Встановлено, що саме в школі I ступеня діяльнісний підхід є визначальним в екологічній освіті, оскільки через діяльність дитина пізнає навколишній світ і набуває досвіду природоохоронної поведінки.

На основі одержаних даних узагальнено вимоги до результативності екологічної освіти, передбачені в Національній рамці кваліфікації України, Державному стандарті початкової освіти, Типових освітніх програмах за циклами навчання.

Зроблено висновки щодо ефективності окремих методів екологічної освіти (виконання проєктів; участь у волонтерських заходах; розігрування ситуацій морального вибору, пов'язаних з безпечною поведінкою в природі; подорожі-спостереження; розв'язання природничих задач). Для підвищення результативності екологічної освіти вважається за доцільне збільшити кількість інтерактивних форм екологічного навчання; розробити наскрізну взаємоузгоджену програму формування екологічної компетентності на всіх ступенях шкільної освіти; створити систему комплексного оцінювання екологічних компетентностей учнів.

Ключові слова: екологічна компетентність, молодший школяр, діяльнісний підхід, шкільна екологічна освіта.

Tetiana PAVLOVA

Researcher of the Primary Education Department, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Sichovykh Striltsiv str., 52D, Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0003-2388-6636

To cite this article: Pavlova, T. (2024). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv: diialnisnyi pidkhid [Formation of ecological competence of younger school-age students: the activity-based learning dimension]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 42–51, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.1.7>

FORMATION OF ECOLOGICAL COMPETENCE OF YOUNGER SCHOOL-AGE STUDENTS: THE ACTIVITY-BASED LEARNING DIMENSION

The article substantiates the relevance of the problem of the development of ecological competence of younger schoolchildren in the context of social and educational challenges in Ukraine and the world, relying on normative documents of the international and domestic levels, summarizing the data of comparative studies.

Conceptual approaches to the content of the initial research category "ecological education" in variable views on its components, technological characteristics as a competence result of school ecological education in the activity-based learning dimension are defined; the content and pedagogical essence of the formation of ecological competence of younger schoolchildren in lessons and in extracurricular activities is specified, which consists in the purposeful formation of a system of ecological knowledge about the interrelationships in nature, the influence of human activity on natural processes; education of ecologically appropriate behavioral norms, development of skills of rational nature use; formation of a spiritual and valuable attitude towards nature as a universal, unique value, which has the right to exist regardless of the benefit to a man.

A diagnostic program for researching the state of ecological education in elementary grades has been developed based on teachers' requests regarding the effectiveness of changes in content and procedural provision. It has been established that it is in the 1st degree school that the activity-based approach is decisive in ecological education, because through activities the child gets to know the world around him/her and acquires experience in environmental protection behavior.

On the basis of the obtained data, the requirements for the effectiveness of ecological education, provided in the National Qualifications Framework of Ukraine, the State Standard of Primary Education, and Typical Curricula by learning cycles, are summarized.

The conclusions have been drawn regarding the effectiveness of certain methods of ecological education (doing projects; participation in volunteer activities; acting out situations of moral choice related to safe behavior in nature; observation trips; solving natural problems).

To increase the effectiveness of ecological education, it is considered expedient to boost the number of interactive forms of ecological education; to develop the cross-cutting mutually agreed program for the formation of ecological competence at all levels of school education; to create a system of comprehensive assessment of students' ecological competencies.

Key words: *environmental competence, primary school student, activity-based approach, school environmental education.*

Актуальність проблеми зумовлена соціальними й освітніми викликами, що постали перед людством у зв'язку з незадовільним станом навколишнього середовища, порушенням балансу взаємодії людини і природи щодо раціонального природокористування, недостатнім рівнем уваги до екологічної освіти, формування свідомої еколого доцільної поведінки в різних вікових категорій населення.

Актуальність проблеми формування екологічної свідомості і поведінки здобувачів освіти підсилюється тим, що «їхня обізнаність з екологічною проблематикою є фрагментарною, недиференційованою, вони краще орієнтуються в глобальних екологічних проблемах, ніж у проблемах своєї місцевості, країни; значна частина (від чверті до третини) учнів загальноосвітніх навчальних закладів вважають себе непричетними до розв'язання проблем довкілля, а інші, хто усвідомлює особисту причетність до екологічних проблем, убачають її в дотриманні елементарних правил поведінки в природі і не усвідомлюють екологічного значення вчинків, пов'язаних з опосередкованим використанням природних ресурсів» (Біла, 2010, 49).

Водночас саме шкільна екологічна освіта визнана одним із найдієвіших інструментів становлення екологічної свідомості особистості шляхом формування відповідних знань, умінь, навичок і цінностей у найбільш сензитивний період розвитку дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із заявленої проблеми дозволив науковцям Т.М. Байбарі, О.І. Пометун, О.Л. Пруцаковій, В.В. Рогозі, Т.В. Коршевнюк визначити концептуальний рівень її опрацювання щодо категоріального складу вихідних понять, а також варіативних поглядів на сутність і характеристики відповідального ставлення до природи в діапазоні від споживацького до ціннісного, що ґрунтується на моральних засадах.

Вагомий внесок у теорію і методику екологічного виховання молодших школярів у системі початкової освіти здійснила Т.М. Байбара. Учена обґрунтувала модель формування екологічних уявлень у процесі вивчення природознавства в початковій школі; визначила комплекс педагогічних умов (організаційно-методичних та психолого-педагогічних), ефективних для формування екологічних уявлень молодших школярів; експериментально довела необхідність урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів у процесі засвоєння ними екологічних знань та уявлень на уроках природознавства.

У працях вітчизняних науковців А.О. Логінової, Н.А. Пустовіт, Г.С. Тарасенко обґрунтовано технологічні підходи до екологічної шкільної освіти як окремого елемента загальної системи освіти й інтегративного, що забезпечить досягнення принципово нового результату – сформованих ключових і предметних компетент-

ностей. У наукових доробках Т.М. Засекиної, Л.П. Величко екологічна освіта потребує інтенсифікації за умови застосування діяльнісного підходу з акцентом на практико спрямовані форми співпраці учнів у проєктній діяльності, розв'язання ситуацій, що передбачають застосування відповідальної поведінки в довкіллі.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні актуальності проблеми формування екологічної компетентності молодших школярів як ключової в контексті викликів сьогодення, значення шкільного етапу навчання як визначального для пізнання навколишнього світу і засвоєння досвіду природоохоронної поведінки з опорою на нормативні державні і зарубіжні документи з відповідної проблематики, висновки даних експериментального дослідження стану екологічної освіти в Україні; узагальнень щодо підвищення її результативності на засадах діяльнісного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усвідомлення незадовільного стану навколишнього середовища зумовило необхідність людству трансформувати ставлення до проблем екології. Як результат зусиль щодо з'ясування можливостей змінити ситуацію з'явилися національні проєкти і рухи громадських організацій, професійних асоціацій екологів.

Необхідність і важливість екологічної освіти відображено в низці міжурядових форумів і документів, починаючи з 1970-х років як стратегія для вирішення зростаючої тенденції нарощення екологічних проблем: Конференція ООН з питань навколишнього середовища людини в Стокгольмі (UN, 1972), Белградська хартія (UNESCO, 1976), Тбіліська декларація (UNESCO, 1978), Доповідь Брундтланд (WCED, 1987), Саміт Землі в Ріо-де-Жанейро (UNCED, 1992) та Йоганнесбурзький саміт (UN, 2002).

У рамках дослідження #LearnForOurPlanet («Навчайтеся заради нашої планети») були проаналізовані навчальні плани і освітні програми 46 країн-членів ЮНЕСКО. 92 % з них містили принаймні одне посилання на екологічну тематику, проте глибина її включення була в середньому дуже низька. У дослідженні відзначається, що приділяється недостатня увага соціально-емоційним навичкам і компетенціям, орієнтованих на дії, які є ключовими для діяльності в галузі навколишнього середовища; також підкреслюється необхідність впрова-

дження освіти для сталого розвитку з акцентом на когнітивні навички, соціальне та емоційне навчання, навички співпраці, вирішення проблем, розвиток стійкості (UNESCO, 2021).

Дослідниця в галузі компаративістики О.І. Локшина на основі зіставного аналізу продуктивних ідей щодо забезпечення екологічної освіти в країнах Європейського Союзу дійшла висновку про пріоритетність володіння «сформованим набором ставлень (attitudes): критичного мислення, почуття солідарності й відповідальності» (Локшина, 2009, 182).

Незважаючи на кількість досліджень про сутність екологічної освіти та способи її реалізації, концептуалізація понять, які стосуються навколишнього середовища, нерідко суперечлива (Тані, 2006, 10).

Це стосується, передовсім, різниці в поглядах на ставлення до навколишнього середовища як об'єкта господарювання (споживацьке ставлення); як досвіду ціннісного ставлення; як соціально або культурно сформоване явище, що властиве певному суспільству (Тані, 2006, 3).

У сучасних умовах пріоритетними визнаються моральні цінності як складники шкільної екологічної освіти. Проєкти модернізації екологічної освіти повинні забезпечити реалізацію підходів до формування такого рівня екологічної культури, який сприятиме досягненню екологічної культури, збалансованого стану у взаємодії "людина – природа". Шляхом прямого навчання, інтеграції екологічних тем у навчальну програму школи систематично формують в учнів розуміння екологічних концепцій, підвищують екологічну свідомість та сприяють формуванню сталої поведінки.

Згідно з останніми дослідженнями, лише екологічно освічені та культурні громадяни здатні усвідомлювати наслідки своєї життєдіяльності для довкілля та дотримуватися принципів сталого розвитку. Шкільна екологічна освіта повинна ґрунтуватися на принципах безперервності, міждисциплінарності, зв'язку навчання з реальним життям.

Сукупність напрацювань у різних галузях засвідчила необхідність створення нормативної бази екологічної освіти, що могла б узгоджувати і регулювати навчально-методичне забезпечення для всіх рівнів формальної і неформальної освіти. Таку роль реалізує Концепція екологічної освіти в Україні, яка з одного боку,

виконує функцію самостійного елемента загальної системи освіти і з іншого – виконує інтегративну роль щодо об'єднання всіх її компонентів. Основною метою в документі визначено формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності (Про концепцію, 2001).

Відносини школярів із природою – процес обопільного впливу учнів на природу і природи на учнів. Ученими О.Л. Пруцаковою, Н.А. Пустовіт, А.О. Логіновою, Г.П. Тарасюк встановлено, що ці відносини залежать від моральних настанов, ставлення до природи, які обумовлюють екологічно доцільну діяльність. Вплив учнів зумовлений безпосередньою та опосередкованою повсякденною діяльністю у довкіллі, насамперед – споживанням ресурсів у побутово-повсякденній практиці (Етика, 2019, 13).

Приклад реалізації такого підходу відображено в навчально-методичному комплекті, розробленому в 2011 – 2014 роках в Інституті педагогіки НАПН України у межах міжнародного проекту «Освіта для стійкого розвитку» (Пометун, 2011).

У нормативних матеріалах для початкової школи, які узгоджуються з відповідною Концепцією, зокрема у типовій освітній програмі, розробленій під керівництвом О.Я. Савченко, посилено акценти щодо екологічної грамотності в структурі інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Набувають пріоритетного значення норми поведінки дитини серед природи, залучення дітей молодшого шкільного віку до участі в природоохоронній діяльності; особлива увага приділяється спостереженням за навколишньою природою під час екологічних подорожей, краєзнавчих розвідок.

Проблема формування компетентності молодших школярів актуалізується у зв'язку із запровадженням Державного стандарту початкової загальної освіти (2018 р.). У документі визначено вимоги до обов'язкових результатів навчання у вигляді компетентностей, серед яких – екологічна, що передбачає «усвідомлення основ екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів» (Про внесення, 2019).

Згідно з Концепцією екологічної освіти в Україні, її основною метою є формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, вироблення навичок екологічно доцільної життєдіяльності, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні людини до природи як універсальної, унікальної цінності. Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, і з іншого боку, виконувати інтегративну роль у всій системі освіти (Про концепцію, 2001).

Цілі й завдання кожної освітньої галузі спрямовують педагогів на досягнення принципово нового результату навчання – сформованих ключових і предметних компетентностей.

У напрацюваннях вітчизняних і зарубіжних науковців Т.М. Байбари, Н.М. Бібік, О.І. Пометун, Дж. Равена, О.Я. Савченко та ін. відображено концептуальні аспекти компетентнісного підходу. Загальний аналіз сутності поняття «компетентність», порівняльну характеристику ключових компетентностей у європейських освітніх системах здійснили О.І. Локшина, О.І. Овчарук, О.І. Пометун, О.Я. Савченко. Методичні аспекти проблеми формування у молодших школярів предметних компетентностей розкриті в публікаціях науковців – Т.М. Байбари, О.В. Вашуленко, І.П. Гудзик, Н.С. Коваль, В.О. Мартиненко, О.В. Онопрієнко, К.І. Пономарьової та ін.

Аналіз досліджень із екологічної тематики І.В. Андрусенко, Т.М. Байбари, Н.С. Коваль, Н.А. Пустовіт дозволив визначити екологічну компетентність, як застосування на практиці, закономірностей, правил і принципів екологічно доцільної поведінки

Діяльнісний підхід у всіх проаналізованих дослідженнях визначається як ефективний у формуванні екологічної компетентності молодших школярів: через діяльність дитина пізнає навколишній світ; набуває досвіду природоохоронної поведінки. Цей підхід передбачає залучення учнів до практичних форм роботи, таких як дослідницькі проекти, подорожі-спостереження, майстер-класи, що дозволяють безпосередньо взаємодіяти з об'єктами природи. Дослідниця Т.М. Засекіна зазначає, що «діяльнісний підхід полягає у спрямуванні всіх педагогічних заходів на організацію інтен-

сивної діяльності учнів, через яку вони засвоюють способи пізнання і перетворення світу, формують і вдосконалюють особистісні якості» (Засекіна, 2020, 184).

Учена О.В. Онопрієнко визначає, що «оскільки компетентність – це складне особистісне утворення, то воно формується протягом тривалого періоду, навіть протягом життя». Саме на етапі початкової освіти закладаються базові компетентності, екологічні настанови та моделі поведінки дитини (Онопрієнко, 2020, 9).

Уперше як нормативну вимогу екологічну компетентність серед ключових було зафіксовано в Законі «Про освіту» (2017 р.). Конкретизовано на рівні дескрипторів в інших нормативних документах – Національній рамці кваліфікації України (НРК), Державному стандарту початкової освіти, типових освітніх програмах.

Так, в НРК структуровано вимоги до ключових компетентностей за такими компонентами: знання, уміння, комунікація, автономність і відповідальність.

Щодо екологічної компетентності, то конкретизуємо їх опис:

- знання (елементарні фактологічні знання про довкілля; розуміння найпростіших причинно-наслідкових та просторово-часових зв'язків);

- уміння (виконання елементарних завдань у відомих однотипних ситуаціях, аналіз, контроль та оцінювання власної роботи та роботи інших осіб);

- комунікація (ситуативна взаємодія в обмеженому колі осіб за допомогою інших, інтеграція до соціальних груп);

- автономність і відповідальність (самостійне виконання завдань під мінімальним керівництвом) (Про затвердження, 2011).

У Державному стандарті початкової освіти відповідно до першого рівня Національної рамки кваліфікацій, окреслено зміст освіти, розподіл між освітніми галузями. Екологічна компетентність виражена в таких вимогах, що дозволяють усунути суперечності між теоретичними знаннями та їх використанням у конкретних життєвих ситуаціях: «екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних

ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства» (Про внесення, 2019).

Таким чином, зіставний аналіз базових документів, які визначають вимоги до норми освіченості здобувачів освіти початкової школи, показує їх взаємоузгоджений характер, що дозволяє діагностувати результативність за показниками компетентнісного підходу.

Педагогічна сутність результатів екологічної компетентності полягає у комплексному формуванні знань, ставлень і поведінкових норм, необхідних для екологічно грамотної взаємодії людини і природи.

У працях науковців Т.М. Байбари, В.В. Вербицького, Н.А. Пустовіт визначено основні критерії ефективності екологічної освіти:

- когнітивний: стосується рівня екологічних знань учнів, а саме: обізнаність з основними екологічними поняттями (екологія, екосистема, біорізноманіття тощо) та основними законами природи; розуміння причиново наслідкових зв'язків у природі, взаємозалежності всіх компонентів екосистеми; усвідомлення впливу людської діяльності на стан довкілля та наслідків цього впливу.

- емоційно-ціннісний критерій відображає сформованість емоційно-ціннісного ставлення до природи: позитивне емоційно-ціннісне ставлення до об'єктів живої та неживої природи; усвідомлення естетичної, пізнавальної, оздоровчої цінності природи; розуміння потреби бережливого ставлення до неї.

- діяльнісно-практичний критерій характеризує досвід практичної

- природоохоронної діяльності: уміння аналізувати наслідки впливу людини на природу, оцінювати екологічні ситуації та приймати відповідні рішення; навички екологічно доцільної поведінки в природі, догляду за рослинами і тваринами; досвід участі в природоохоронних заходах.

У змісті навчальної програми з природничої галузі домінує екологічне спрямування, що передбачає розуміння дитиною відповідальності за свої дії у поводженні з природою. Тому у процесі навчання в початкових класах особливе місце відводиться формуванню таких мотивів бережливого ставлення до природи: гуманні (вияви співчуття, доброти до живих організмів); пізнавальні (прагнення до пізнання природи); економічні (розуміння прак-

тичної цінності природи як джерела існування людини); естетичні (розуміння краси навколишнього) (Типова, 2022).

У процесі навчання молодший школяр набуває компетентностей, що окреслюються такими результатами: відкриває світ природи, набуває досвіду в її дослідженні, шукає відповіді на запитання, спостерігає за навколишнім світом, експериментує та створює навчальні моделі, виявляє допитливість та отримує радість від пізнання природи; опрацьовує та систематизує інформацію природничого змісту, отриману з доступних джерел, та презентує її у різних формах; критично оцінює факти, поєднує досвід з набутих раніше і творчо його використовує для розв'язування проблем природничого характеру (Типова, 2022).

Як стверджувала дослідниця Т.М. Байбара, ефективним з огляду на сутність і механізми в розвитку природознавчої предметної компетентності є її формування у молодших школярів в такі способи: засвоєння учнями необхідного обсягу складових природознавчої компетенції (знання, уміння, навички, способи діяльності, ціннісно-сміслові орієнтації); набуття природознавчої компетентності, здатності розв'язувати коло соціально й особистісно значущих пізнавальних і практичних завдань щодо реальних об'єктів природи; розвитку природознавчої компетентності, підвищення рівня її узагальнення та інтеграції з предметними компетентностями інших освітніх галузей до рівня ключових (Байбара, 2012, 218). Таким чином, екологічне спрямування навчання зумовлює виявлення зв'язків між неживою та живою природою, залежність росту і розвитку рослин

від світла, тепла, вологи; зв'язок зовнішнього вигляду тварин із середовищем проживання, способом живлення, захистом від ворогів. Пріоритетними стають норми поведінки дитини серед природи, участь в елементарній природоохоронній діяльності.

У дослідженнях Н.М. Бібік, Т.С. Павлової особлива увага приділяється організації спостереженням за навколишньою природою під час подорожей-спостережень, краєзнавчих розвідок, що сприяє розвитку спостережливості, виникненню інтересу до природи, тобто розвитку їхніх пізнавальних здібностей (Бібік, Павлова, 2021, 67).

Екологічна свідомість молодших школярів здебільшого залежить від екологічних переконань та життєдіяльності батьків і їхніх вчителів.

Для з'ясування позиції вчителів щодо рівня забезпечення екологічної освіти молодших школярів нами було розроблено питальник у формі анкети, яка охопила систему питань тестового характеру (з вибором однієї або кількох прийнятних відповідей із запропонованих варіантів) і у вигляді питань, що передбачали відкрити розгорнуту відповідь учасника / учасниці опитування.

У дослідженні взяли участь 58 респондентів із числа учасників учительських спільнот освітян у фейсбуку, що працюють у галузі початкової освіти.

Відповідаючи на питання 1: «**Чи достатньою мірою навчальні курси/предмети забезпечують екологічну освіту молодших школярів?**», 36 (63,8%) респондентів дали позитивну відповідь; 22 респонденти (36,2%) – відповіли «Ні». Покажемо цей розподіл на діаграмі (рис. 1).

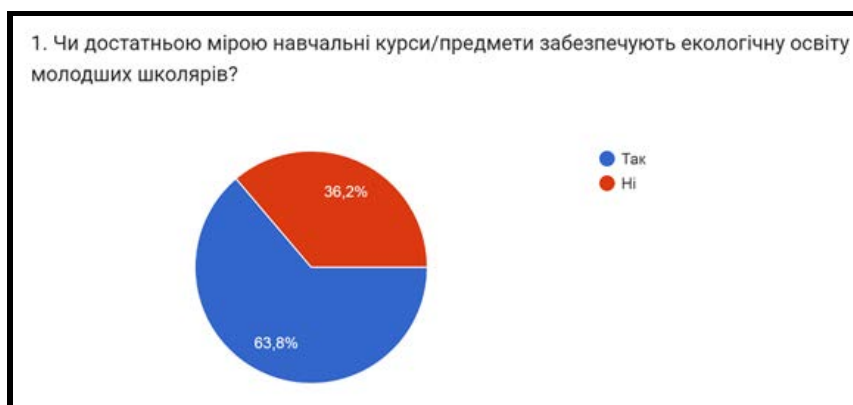

Рис. 1. Дані опитування вчителів щодо забезпечення екологічної освіти молодших школярів

Отримані дані засвідчують, що більшість опитаних вчителів вважають, що навчальні курси та предмети забезпечують достатній рівень екологічної освіти для молодших школярів. Водночас значна частина респондентів – 36,2% – висловили протилежну думку, що вказує на наявність певних прогалин і недоліків в екологічній складовій початкової освіти.

Отже, результати опитування демонструють, що в цілому вчителі позитивно оцінюють рівень екологічної освіти молодших школярів. Проте, на думку третини респондентів, існують можливості для її вдосконалення через оновлення змісту навчальних предметів, запровадження додаткових курсів екологічного спрямування тощо.

Щодо питання 2: **«Якими темами можна доповнити зміст початкової екологічної освіти?»**, можна зробити такі узагальнення:

1. Найчастіше вчителі вказували на необхідність доповнення практичного блоку програми способами сортування сміття, конкретизації заходів охорони довкілля рідного краю та практичної природоохоронної діяльності.

2. Другу за чисельністю групу склали відповіді щодо включення у зміст екологічних проблем, їхніх причин і наслідків.

3. Окремі респонденти вказали на необхідність розкриття питань особистого впливу людини на навколишнє середовище; формування екологічної поведінки в повсякденному житті.

4. Деякі респонденти зазначили потребу в проведенні більшої кількості практичних занять екологічного спрямування.

Отже, на думку вчителів, для покращення екологічної освіти молодших школярів варто розширити коло тем, акцентувати увагу на практичній, діяльнісній складовій навчання. Тобто, можна констатувати запит вчителів на розширення екологічних тем у початковій школі за зазначеними напрямками.

На основі проаналізованих відповідей на питання 3: **«Виконання яких завдань екологічного плану викликають у дітей зацікавлення?»**, можна виділити такі завдання екологічного спрямування у початковій школі, що викликають у дітей зацікавлення:

1. Діти з задоволенням виконують практичні завдання по організації роздільного збору відходів.

2. Проектна та дослідницька діяльність, яка передбачає вивчення стану довкілля, проведення експериментів, екскурсій, виконання завдань практичного характеру: вирощування рослин, догляд за тваринами тощо.

3. Творчі та інтерактивні види роботи. Дітям подобається виконувати нестандартні, творчі завдання у формі ігор, майстер-класів, малювання, виготовлення різноманітних виробів екологічної тематики.

Отже, вчителі виокремлюють переважно завдання практичного, прикладного характеру, які залучають школярів до активної діяльності. Важливим мотиваційним фактором є відчуття користі – можливості покращити стан довкілля власноруч. Про результативність таких завдань свідчать високий рівень зацікавлення та задоволеності дітей.

На основі названих відповідей вчителів на питання 4: **«Виконання яких завдань екологічного змісту становлять труднощі?»**, можна зробити такі узагальнення щодо складних для виконання завдань з екологічної тематики:

1. Найчастіше респонденти вказували на труднощі з розв'язуванням природничих задач, що пов'язується з відсутністю зв'язку з раніше вивченим, переважанням теоретичного базису знань.

2. Певні складнощі виникають з виконанням проєктів та дослідницької діяльності, що вимагають самостійності та творчого мислення, потребують ілюстрування, алгоритмізації дій.

3. Деякі завдання викликають труднощі через об'єктивні обставини – відсутність можливості спостережень та дослідів у природному середовищі, недостатня залученість батьків до екологічної проблематики.

Учителі наголошують на важливості практичної, діяльнісної спрямованості екологічних завдань, що сприятиме кращому засвоєнню матеріалу та формуванню природоохоронних навичок.

Щодо питання 5: **«Оцініть ефективність для навчання перелічених методів і прийомів за 5-ти бальною шкалою»**: виконання проєктів; участь у волонтерських заходах; майстерні (виготовлення годівнички для птахів, екологічного календаря та ін.); розігрування ситуацій морального вибору, пов'язаних з безпечною поведінкою в природі; подорожі-спостереження; розв'язання природничих задач;

5. Оцініть ефективність для навчання перелічених методів і прийомів за 5-ти бальною шкалою:

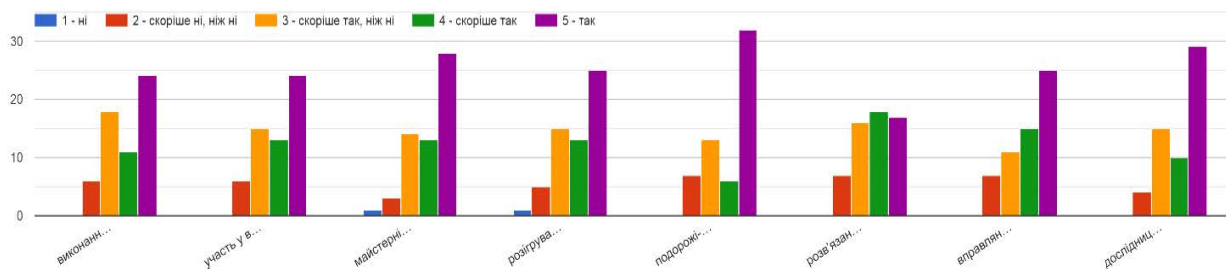

Рис. 2. Дані оцінки ефективності

вправління у застосуванні способів безпечної поведінки в довкіллі; дослідницька діяльність можна зробити узагальнення у вигляді діаграми (рис. 2).

На основі одержаної діаграми можна дійти висновку щодо ефективності окремих методів і прийомів екологічного навчання, що використовуються в практичній освіті:

1. Найвище вчителі оцінили ефективність виконання проектів (4,7 бали): це свідчить, про те, що проектна діяльність виправдовує себе у засвоєнні екологічних знань та формуванню відповідального ставлення до природи.

2. Дослідницька діяльність (4,5 балів) та участь у волонтерських заходах також оцінено високими балами за рівнем ефективності (відповідно 4,5 та 4,4 бали).

3. Позитивну підтримку одержали практико орієнтовані методи організації екологічної діяльності, як от: майстерні, подорожі-спостереження та розігрування ситуацій морального вибору (4,3-4 бали).

4. Найменш ефективним вчителі вважають розв'язання природничих задач (3,6 бали). Як вказують практики, вони передбачають аналітичний підхід до розв'язання, ґрунтуються на переважно теоретичному базисі знань.

Отже, за даними дослідження вчителі віддають перевагу ефективним практико орієнто-

ваним методикам, що ґрунтуються на активній участі дітей і дають їм змогу виявити екологічну компетентність у конкретних ситуаціях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для підвищення результативності екологічної освіти вважається за доцільне збільшити кількість інтерактивних форм екологічного навчання; розробити наскрізну взаємоузгоджену програму формування екологічної компетентності на всіх ступенях шкільної освіти; створити систему комплексного оцінювання екологічних компетентностей учнів; з метою забезпечення безперервності та наступності цього процесу налагодити взаємодію з педагогами освітніх ланок загальної середньої освіти, починаючи з дошкілля.

Таким чином, екологічна освіта за умови взаємозалежного відображення ціннісних і діяльнісних аспектів спроможна забезпечувати умови для набуття досвіду активної участі школярів у посильній для кожного вікового періоду екологічно спрямованій взаємодії з навколишнім середовищем.

Перспективи подальших досліджень можуть стосуватися порівняльної ефективності наявних програм, курсів, ресурсного забезпечення процесу формування екологічної компетентності молодших школярів у різних умовах організації навчання (очне, дистанційне, змішане).

ЛІТЕРАТУРА:

- Байбара Т. М. Поточна перевірка навчальних досягнень учнів з природознавчої складової курсу «Я у світі». Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів 3-4 класів: посібник/Савченко та ін. Київ, 2012. С. 218.
- Бібік Н., Павлова Т. Організація навчання в 4 класі інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Організація освітнього процесу в початковій школі: Методичні рекомендації. Орієнтовні календарно-тематичні плани. 4 клас. Київ, 2021. С. 67. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Organization_of_educational_process_PRINT_1.pdf
- Біла книга національної освіти України / За заг. ред. акад. В. Г. Кременя. Київ, 2010. С. 49.

4. Етика відносин з природою: навчально-методичний посібник /О. Пруцакова, Н. Пустовіт, А. Логінова, Г. Тарасюк. Кропивницький, 2019. С.13.
5. Засекіна Т. М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика: монографія. Київ, 2020. С. 184. URL: https://lib.iitta.gov.ua/729967/3/monografiya_integrachia.pdf
6. Локшина О.І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монографія. Київ, 2009. С. 182. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5435>
7. Онопрієнко О.В. Інструментарій оцінювання результатів компетентнісно орієнтованого навчання молодших школярів: методичний посібник. Київ, 2020.С. 9. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722959>
8. Пометун О.І., Сущенко І.М., Онопрієнко О.В., Цимбалару А.Д. Моя щаслива планета: Уроки для стійкого розвитку: Метод. посібник для вчителів 3 – 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, 2011. 112 с. URL: https://www.ippo.if.ua/images/stories/Rizne/manual_my_happy_planet.pdf
9. Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти: Закон України (2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
10. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Закон України (2011 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>
11. Про освіту: Закон України (2017 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
12. Про концепцію екологічної освіти в Україні. Закон України (2001 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>
13. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О.Я. Савченко (3-4 класи) (2018 р.). URL: <https://undip.org.ua/library/typova-osvitnia-prohrama-dlia-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity-rozroblena-pid-kerivnytstvom-o-ya-savchenko-3-4-klasy/>
14. Learn for our planet: a global review of how environmental issues are integrated in education (2021) UNESCO, 48 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377362> (in English)
15. Tani S. Multiple meanings but limited visions: the concept of the environment in environmental education. *Sustainable development through education*. 2006. № 268. P. 3-13 URL: <https://researchportal.helsinki.fi/en/publications/multiple-meanings-but-limited-visions-the-concept-of-the-environm> (in English)

REFERENCES:

1. Baibara T. M. (2012) Potocna perevirka navchalnykh dosiahnen uchniv z pryrodnavchoi skladovoi kursu «Ia u sviti» [Ongoing testing of students' learning achievements in the natural science component of the course "I am in the World"] Kontrol ta otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen uchniv 3-4 klasiv: posibnyk / Savchenko. Kyiv, 310 p. (in Ukrainian)
2. Bibik N., Pavlova T. (2021) Orhanizatsiia navchannia v 4 klasi intehrovanoho kursu «Ia doslidzhui svit» [Organization of teaching in the 4th grade of the integrated course "I Explore the World"]. Orhanizatsiia osvitnoho protsesu v pochatkovii shkoli: Metodychni rekomendatsii. Oriientovni kalendarno-tematychni plany. 4 klas. Kyiv, 148 p. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Organization_of_educational_proces_PRINT_1.pdf (in Ukrainian)
3. Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy [White paper on national education in Ukraine] / Za zah. red. akad. V. H. Kremenia (2010) Kyiv, 342 p. (in Ukrainian)
4. Etyka vidnosyn z pryrodoiu [Ethics of relations with nature]: navchalno-metodychnyi posibnyk /O. Prutsakova, N. Pustovit, A. Lohinova, H. Tarasiuk (2019) Kropyvnytskyi, 180 p. (in Ukrainian)
5. Zasiiekina T. M. (2020) Intehratsiia v shkilnii pryrodnychii osviti: teoriia i praktyka: monohrafiia [Integration in school science education: theory and practice: Monograph]. Kyiv. 400 p. URL: https://lib.iitta.gov.ua/729967/3/monografiya_integrachia.pdf (in Ukrainian)
6. Learn for our planet: a global review of how environmental issues are integrated in education (2021) UNESCO, 48 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377362> (in English)
7. Lokshyna O.I. (2009) Zmist shkilnoi osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: teoriia i praktyka (druha polovyna KhKh – pochatok KhKhI st.): monohrafiia. [The content of school education in the European Union: Theory and Practice (the second half of the twentieth – the beginning of the twenty-first century): Monograph]. Kyiv. 403 p. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5435> (in Ukrainian)
8. Onopriienko O.V. (2020) Instrumentarii otsiniuvannia rezultativ kompetentnisno oriietovanoho navchannia molodshykh shkoliariv [Tools for assessing the results of competence-based oriented teaching of primary schoolchildren]: metodychnyi posibnyk. Kyiv, 72 p. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722959> (in Ukrainian)
9. Pomietun O.I., Sushchenko I.M., Onopriienko O.V., Tsymbalaru A.D. (2011) Moia shchaslyva planeta: Uroky dlia stiikoho rozvytku [My Happy Planet: Lessons for sustainable development]: Metod. posibnyk dlia vchyteliv 3 – 4 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Kyiv. 112 p. URL: https://www.ippo.if.ua/images/stories/Rizne/manual_my_happy_planet.pdf (in Ukrainian)

10. Pro kontseptsiiu ekolohichnoi osvity v Ukraini: Zakon Ukrainy [On the concept of environmental education in Ukraine: Law of Ukraine] (2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text> (in Ukrainian)
11. Pro vnesennia zmin do Derzhavnoho standartu pochatkovoї osvity: Zakon Ukrainy (2019 r.) [On Amendments to the State Standard of Primary Education: Law of Ukraine (2019)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (in Ukrainian)
12. Pro osvitu: Zakon Ukrainy (2017 r.) [On education: Law of Ukraine (2017)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (in Ukrainian)
13. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii: Zakon Ukrainy (2011 r.) [On approval of the National Qualifications Framework: Law of Ukraine (2011)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text> (in Ukrainian)
14. Typova osvitnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom O.Ia. Savchenko 3-4 klas. (2018) [Model educational program for general secondary education institutions developed under the guidance of O.Y. Savchenko (grades 3-4) (2018)]. URL: <https://undip.org.ua/library/typova-osvitnia-prohrama-dlia-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity-rozroblena-pid-kerivnytstvom-o-ya-savchenko-3-4-klasy/> (in Ukrainian)
15. Tani S. (2006) Multiple meanings but limited visions: the concept of the environment in environmental education. In S. Tani (Ed.), *Sustainable development through education: proceedings of the International Conference on Environmental Education, Helsinki, 14 June 2005* (pp. 3-13). (Research report, University of Helsinki, Department of Applied Sciences of Education; №. 268). URL: <https://researchportal.helsinki.fi/en/publications/multiple-meanings-but-limited-visions-the-concept-of-the-enviroinm> (in English)